

تحلیل تطبیقی مناطق اسکان غیررسمی از نظر شاخص های کیفیت زندگی شهری

نمونه موردی: اسلام آباد و بیسیم زنجان

افشین بهمنی - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

afshin.bahmani@yahoo.com

مریم اوجاقلو - دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی گردشگری منطقه ای دانشگاه زنجان، زنجان، ایران

سید علی علوی - استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه تربیت مدرس تهران، تهران، ایران

زانکو بهمنی - دانشجوی کارشناسی جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۸/۰۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۲/۲۰

چکیده

امروزه کیفیت زندگی به عنوان یکی از مؤلفه های توسعه، ابعاد گوناگونی را در بر گرفته است، شکل گیری و گسترش سکونتگاه های غیررسمی، ابعاد مختلف کیفیت زندگی را به چالش کشانده و پیامدهای ناگواری را برای شهرها در پی داشته است. هدف پژوهش حاضر، ارزیابی ابعاد مختلف کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه های غیررسمی بوده است. جامعه آماری تحقیق، شهر زنجان و محدوده مورد مطالعه، دو منطقه اسکان غیررسمی اسلام آباد و بیسیم است. نوع تحقیق کاربردی بوده و روش انجام آن توصیفی - تحلیلی است، شیوه گردآوری اطلاعات به دو روش اسنادی و مشاهده میدانی انجام گردیده است، در زمینه مشاهده میدانی، پرسشنامه توزیع و جمع آوری شده است. مبنای تهیه پرسشنامه، تعیین تعداد ۱۳ شاخص در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست محیطی کیفیت زندگی بوده است. روایی پرسشنامه طبق نظر صاحب نظران تأیید گردیده و برای ارزیابی پایایی آن از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شده که ضریب (۰,۷۵۱) به دست آمده است. نمونه گیری به صورت تصادفی و تعداد نمونه برای هر منطقه، ۸۰ نفر بوده است. جهت تجزیه و تحلیل داده های پژوهش از آزمون های آماری یومن - ویتنی، ضریب همبستگی اسپیرمن و روش های تعیین مرکزیت استفاده گردیده است، نتایج حاصل از تحقیق مبین آن بوده که سطح کیفیت زندگی شهری در ابعاد مختلف در منطقه اسلام آباد بالاتر از منطقه بیسیم بوده و در نتیجه ساکنین منطقه اسکان غیررسمی اسلام آباد، از سطح رضایتمندی بیشتری نسبت به ساکنین منطقه بیسیم برخوردار بوده اند، همچنین ابعاد مختلف کیفیت زندگی در دو منطقه دارای رابطه معنادار و مستقیم باهمدیگر بوده اند، به طوری که با افزایش سطح نارضایتی های اقتصادی، عدم رضایت از دیگر ابعاد نیز بیشتر شده است.

واژگان کلیدی: اسکان غیررسمی، اسلام آباد، بیسیم زنجان، کیفیت زندگی شهری

مقدمه

امروزه ظهور و گسترش مناطق اسکان غیررسمی، در بسیاری از شهرهای جهان دیده شده است، این سکونتگاه‌ها به اشکال مختلفی توسط ساکنین ساخته شده‌اند، سکونتگاه‌های غیررسمی بازتابی از فقر شهری تلقی می‌شوند، بازتاب گسترش فقر شهری را می‌توان در گسست کالبدی پاره‌ای از نواحی مسکونی از پیکره کل شهر و در چارچوب کاهش میزان برخورداری از خدمات شهری، اجتماعی، کیفیت سکونت و از سوی دیگر، به حاشیه رانده شدن و انزوای اجتماعی پاره‌ای از گروه‌ها در این سکونتگاه‌ها مشاهده کرد (مشکینی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۲۴). سکونتگاه‌هایی که ساکنین آن شهرنشین شده‌اند اما تمایلی به شهر گرایی ندارند. بانک جهانی، این سکونتگاه‌ها را بخش مورد غفلت گرفته شهر که شرایط کیفیت مسکن و زیست در آن بسیار نازل است می‌داند و آن‌ها را شامل دامنه‌ای از آپارتمان‌های پرتراکم و بدون قانون می‌داند (۲۰۰۰- word bank group, ۱۹۹۹). کیفیت زندگی به شدت تابع زمان و مکان بوده است، موقعیت و مکان سکونتگاه‌های غیررسمی، کیفیت پایین زندگی را در همه ابعاد به دنبال داشته است. سکونتگاه‌های غیررسمی شامل مسکن خودرو و بدون هویت قانونی است که در اطراف شهرها به طور نامنظم پراکنده شده‌اند (هادیزاده بزاز، ۱۳۸۲: ۱۵) و واحدهای مسکونی آن‌ها با مصالح بی‌دوام و فرسوده ساخته شده است و تجهیزات و خدمات شهری آن، ناکافی بوده است (کاظمی، ۱۳۸۳: ۳۷۶) این نوع سکونتگاه‌ها موجب بازتولید فقر و به مخاطره انداختن کیفیت محیط‌زیست و پایین آوردن ضریب کیفیت زندگی شده‌اند (صادقی، ۱۳۸۵: ۲۳). اسکان غیررسمی در عین اینکه زمینه‌ساز خانه‌دار شدن کم‌درآمدهای شهری بوده، عامل ایجاد مشکلات متعدد در شهرها نیز بوده است (شفیعا و همکاران، ۱۳۸۹: ۲)، یکی از دلایل اصلی شکل‌گیری این سکونتگاه‌ها، مهاجرت روستاییان به شهرها و عدم جذب آن‌ها در اقتصاد پویای شهری است (عابدینی درکوش، ۱۳۷۲: ۱۲۱). بنا بر تحقیقات سازمان ملل متحد، در بسیاری از شهرهای دنیا بخش غیررسمی شهر، حدود ۶۰ درصد از اشتغال جمعیت شهری را در اختیار داشته است (UN-Habitat, ۲۰۰۳: ۲۸). سازمان ملل این سکونتگاه‌ها را به دو گروه تقسیم کرده است؛ سکونتگاه‌های امید و سکونتگاه‌های ناامید (Peattie et al, ۱۹۸۱: ۱۶). در واقع کیفیت زندگی در این سکونتگاه‌ها، در پایین‌ترین سطح خود قرار داشته است، بر اساس برآورد سازمان بین‌المللی فعال در زمینه اسکان بشر در سال ۲۰۰۴، حدود یک میلیارد نفر از جمعیت جهان، در زاغه‌ها و حاشیه شهرها، به صورت اسکان غیررسمی زندگی می‌کنند (هادی زاده، ۱۳۸۳: ۲۵). این آمار در رابطه با کشورهای جهان سوم در سال ۲۰۱۳، ۸۶۳ میلیون نفر بوده که برابر با ۳۳ درصد ساکنین مناطق اسکان غیررسمی در جهان است (UN-Habitat, ۲۰۰۳: ۱۲۱). حاشیه‌نشینان به عنوان نمونه‌ای از نامتجانس‌ها شناخته شده‌اند (Halfacree, ۲۰۰۱: ۴۱)، طبق آمارهای موجود در کشورهای در حال توسعه، ۵۰ درصد از ساکنین شهری در آلونک‌ها و مناطق اسکان غیررسمی زندگی می‌کنند که در بعضی از شهرها این نسبت تا ۸۰ درصد نیز افزایش یافته است (زنگی‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۸)، از ویژگی‌های مشترک آن‌ها می‌توان به ساخت‌وسازهای غیراصولی و نامناسب، عدم رعایت بهداشت جمعی، نداشتن مالکیت رسمی، فقر فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، بزهکاری، اشتغال کاذب، بیکاری و غیره اشاره کرد (Bane, ۲۰۰۲: ۲). که ساکنین آن در زمین‌های نامرغوب حاشیه شهر، به صورت مجاز یا غیرمجاز، ساکن شده‌اند (احمدیان، ۱۳۷۷: ۸۱۹). شکل‌گیری این نوع سکونتگاه‌ها در ایران، پیش از انقلاب اسلامی، از دهه‌های ۲۰ و ۳۰، آغاز گردیده است (حاج یوسفی، ۱۳۸۹: ۱۲)، تأکید بر

عملکردهای رادیکالی و دگرگونی‌های بنیادی، سیاست اصلاحات ارضی و قطعه‌قطعه شدن اراضی، بروز خشک‌سالی‌ها و متضرر شدن کشاورزان و روی آوردن به بخش صنعت و سرمایه‌گذاری در آن، زمینه را برای این مهاجرت‌ها فراهم نمود. شهر زنجان در دهه‌های اخیر از رشد کالبدی و جمعیتی بالایی برخوردار بوده است که از جمله پیامدهای ناگوار این رشد شتابان و بی‌قواره، شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین و اسکان غیررسمی بوده است که در مناطق مختلف شهر پراکنده شده‌اند، منطقه اسکان غیررسمی اسلام‌آباد، از جمله مناطق بزرگ اسکان غیررسمی شهر زنجان بوده است که به دنبال مهاجرت گسترده روستاییان طی دهه ۱۳۵۰ به بعد، ایجاد شده است، یکی دیگر از مناطق اسکان غیررسمی این شهر، منطقه بیسیم است که در قسمت شمال شرقی شهر زنجان واقع شده است، این منطقه نیز حدوداً از دهه ۱۳۵۰، با مهاجرت روستاییان اطراف به شهر زنجان، شکل گرفته است، از خصوصیات مهم هر دو منطقه، تراکم بالای جمعیتی و پایین بودن ابعاد مختلف کیفیت زندگی، وجود قطعات تفکیکی ریزدانه و نامنظم، شبکه حمل‌ونقل غیراصولی و کوچه‌ها و معابر تنگ و باریک و نداشتن پروانه ساختمانی اکثر مسکن بوده است، با توجه به مباحث فوق، تحقیق حاضر در پی پاسخگویی به این سؤال است که سطح کیفیت زندگی در محدوده‌های مورد مطالعه چگونه است و میان ابعاد مختلف کیفیت زندگی شهری در محدوده مورد بررسی چه ارتباطی وجود دارد؟

مبانی نظری

یکی از آثار و پیامدهای فیزیکی ناموزون و نامتعادل شهری که بر پایداری شهری تأثیری مخرب داشته است، اسکان غیررسمی است. دیدگاه‌ها و رویکردهای مطرح در این زمینه به شرح زیر است:

دیدگاه لیبرال: دیدگاه لیبرال با حقیقت درگیر نمی‌شود و واقعیت موجود را قهری و از تبعات نظام جهانی موجود که در مجموع مورد قبول است، می‌انگارد لذا به ارائه راه‌حلی در سطوح مختلف بسنده می‌کند (پیران، ۱۳۷۴: ۹۷).

دیدگاه اقتصاد سیاسی فضا: برخلاف دیدگاه لیبرال، اقتصاد سیاسی فضا به علل پیدایش سکونتگاه‌های مختلف می‌پردازد و می‌کوشد باریشه مسئله درگیر شود. این دیدگاه، تک شهری در نظام شهری ناهمگونی این نظام را تماماً به عوامل بیرونی نسبت می‌دهد و حل مسئله را در تغییر ساختار حاکم بر کار، تولید و توزیع و مصرف یعنی ساخت اقتصادی و سرانجام تغییر بنیادین جوامع، جستجو می‌کند (پیران، ۱۳۷۴: ۹۷).

دیدگاه غیر لیبرال: در این دیدگاه، اسکان غیررسمی شهری در واقع فرایند انتقال فقر و محرومیت روستا به شهرهاست. این مهاجران در جامعه شهری، جذب و ادغام نشده‌اند و در فضاهایی فاقد ساختار سکونتی متعارف زندگی می‌کنند (Gunder, ۱۹۸۲: ۳۸) در واقع می‌توان گفت این دیدگاه بر واقعیت‌های موجود در سکونتگاه‌های غیررسمی منطقه مورد مطالعه تحقیق منطبق بوده، زیرا مناطق سکونتگاه غیررسمی بیسیم و اسلام‌آباد زنجان در نتیجه مهاجرت‌های گسترده روستاهای اطراف به این شهر ایجاد شده‌اند و اقتصاد آن‌ها در ارتباط با نوع معیشت روستایی است و پایین بودن کیفیت مسکن یک

پدیده مشهود است، بنابراین، دیدگاه غیر لیبرال، دیدگاه غالب تحقیق حاضر است. سایر دیدگاه‌ها به اختصار در جدول (۱) آمده است.

جدول شماره ۱- دیدگاه‌های مختلف، نگرش، دوره‌های زمانی و نحوه برخورد با اسکان غیررسمی منبع: (ایراندوست، ۱۳۸۵: ۱۴۶ و حاج

یوسفی، ۱۴: ۱۳۸۱)

دیدگاه	نگرش	دوره	نحوه برخورد
لیبرالیسم	مسئله‌ای گذرا	تا دهه ۱۹۶۰	نادیده گرفتن
محافظه‌کار	غده‌ای چرکین	۱۹۶۰-۱۹۷۰	تخلیه و تخریب
رادیکال	ریشه در نظام برابری سرمایه‌داری	۱۹۷۰-۱۹۸۰	خودباری
نئو لیبرالیسم	رویکرد قانونی و بوروکراتیک	۱۹۵۰-۱۹۸۰	مسکن عمومی
اسکارلوئیس	فرهنگ فقر	۱۹۸۰-۱۹۹۰	بهبودی
چالز آبرامز	تغییر در نگرش نهادهای بین‌المللی	۱۹۹۰ تاکنون	توانمندسازی

پیشینه پژوهش

به‌طور کلی از تحقیقاتی که درباره کیفیت زندگی انجام شده است، دو رویکرد کاملاً مجزا در کشورهای دنیا به وجود آمده است:

(الف) رویکرد اسکاندیناوی: در این رویکرد بر شرایط عینی کیفیت زندگی و معرف‌های مرتبط به آن تأکید شده است و کیفیت زندگی افراد در گرو ارضای نیازهای اولیه زندگی است، بنابراین، نگرش حاکم بر تحقیق حاضر نیز برگرفته از رویکرد اسکاندیناوی است و به ارزیابی شرایط عینی کیفیت زندگی پرداخته شده است.

(ب) رویکرد آمریکایی: در بیشتر تحقیقاتی که در کشور آمریکا روی کیفیت زندگی انجام شده است، محققان بیشتر به تجارب ذهنی افراد از زندگی‌شان توجه کرده و بر معرف‌های ذهنی تأکید کرده‌اند (غیاثوند، ۱۳۸۸: ۲۴).

نقدی و همکاران (۱۳۸۵)، تحقیقی را تحت عنوان حاشیه‌نشینی چالشی فراوری توسعه پایدار شهری در مورد شهر همدان انجام داده‌اند، بر اساس یافته‌های این مطالعه، بخش عمده اسکان غیررسمی شهر همدان ناشی از مهاجرت‌های روستا-شهری بوده است، ضمن اینکه حاشیه‌نشینان از شهر و محله خود، رضایت بالایی نداشته‌اند. در تحقیقی دیگر، کلانتری و همکاران (۱۳۹۰)، به ارزیابی و تحلیل الگوهای فضایی بزهکاری در مناطق اسکان غیررسمی شهر زنجان در منطقه بیسیم پرداخته‌اند یافته‌های تحقیق نشان داده است که مهم‌ترین کانون جرم خیز زنجان بر منطقه اسکان غیررسمی بیسیم انطباق یافته است، تراکم مسکونی بی‌دوام و بدون برنامه، کمبود برخی کاربری‌های مورد نیاز شهروندان از جمله کاربری‌های فضای سبز، آموزشی، درمانی و تأسیسات شهری و نبود برخی کاربری‌های ضروری از جمله کاربری‌های فرهنگی، ورزشی و گذران اوقات فراغت از ویژگی‌های عمده این منطقه بوده است. اجزاء شکوهی و همکاران (۱۳۹۲)، به بررسی عوامل مؤثر بر ارتقاء کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر مشهد پرداخته‌اند. نتایج تحقیق بیانگر آن بوده است که بین سابقه سکونت و ارتقاء کیفیت زندگی رابطه معناداری وجود نداشته است، همچنین تفاوت معناداری در میزان رضایتمندی نسل

اول و دوم ساکن در این منطقه دیده نشده است. زنگنه شهرکی و همکاران (۱۳۹۳)، به بررسی و تحلیل فضایی کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی منطقه کلان‌شهری تهران در دو شهر اسلام‌آباد و صالح‌آباد پرداخته‌اند، یافته‌های پژوهش نشان داده است که میزان سرانه‌های مختلف و برخورداری از امکانات موردنیاز در این سکونتگاه‌ها، وضعیت چندان مناسبی نداشته است که این موضوع، پایین بودن سطح رضایت‌مندی ساکنان را به دنبال داشته است.

از جمله تحقیقاتی که در زمینه اسکان غیررسمی که در سایر کشورها انجام گرفته می‌توان به مقاله فرگوسن و ناورت^۱، تحت عنوان چارچوب‌های مالی برای کاهش اسکان غیررسمی: درس‌هایی از تجربه امریکای لاتین اشاره کرد، که بر نقش استراتژی ارائه زمین و تسهیلات به افراد کم‌درآمد در متوقف کردن شکل‌گیری مناطق اسکان غیررسمی و ارتقاء آن‌ها اشاره شده است (Fergosen & Navarrete, ۲۰۰۳). همچنین در تحقیقی دیگر، کلود بوالی^۲ به بررسی سکونتگاه‌های غیررسمی و توسعه شهری در رابطه با جهانی‌شدن پرداخته است، وی سکونتگاه‌های غیررسمی را مظهر سوء مدیریت شهری دانسته که به عنصر حیاتی شهرنشینی معاصر تبدیل شده است (Claude bolay, ۲۰۰۶). سانچایتا ادھیکاری و کوشال دب، در مقاله‌ای تحت عنوان "مبارزه برای بقا: سکونتگاه‌های غیررسمی، نقشه مدرنیزاسیون شهری، امنیت مالکیت"، بر نقش دولت و جامعه مدنی جهت مبارزه با فقر شهری در بمبئی تأکید کرده است، آن‌ها مهاجرت‌های گسترده روستا-شهری را به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی مطرح کرده‌اند، نتایج نشان داده است که در شهر بمبئی، ۸۲ درصد جمعیت شهری در مسکنی با بدترین شرایط کیفی و یک اتاق زندگی می‌کنند (Sanchayeeta ۲۰۰۴:۲۲۲). در تحقیقی آناکلودیا کاردوسو، موضوعی با عنوان "فضای غیررسمی ساخته‌شده به‌عنوان ابزاری برای رسیدن به شانس زندگی"، را مورد بحث قرار داده است، در این مقاله به موضوع ادغام مخاطره‌آمیز سکونتگاه‌های غیررسمی به شهرستان‌های موجود اشاره شده است، سکونتگاه‌های غیررسمی بعد از تلفیق با شهر اصلی در طول زمان تثبیت می‌گردد و فرهنگ‌ها و رفتارها نیز به‌مرور زمان معمول می‌گردد (Ana Cláudia Cardoso, ۲۰۰۴:۲۲۴).

روش پژوهش

تحقیق حاضر از نوع کاربردی است و روش انجام آن به‌صورت توصیفی-تحلیلی بوده است، شیوه گردآوری آمار و داده‌های موردنیاز به دو روش اسنادی و مشاهدات میدانی انجام گرفته است، در بخش مطالعه اسنادی با بررسی سالنامه‌های آماری، طرح تفصیلی و منابع مرتبط مطالبی جمع‌آوری گردیده است، در بخش مشاهدات میدانی، با حضور در محدوده مورد مطالعه، با استفاده از ابزار مصاحبه و توزیع و جمع‌آوری پرسشنامه اطلاعاتی حاصل شده است. جامعه آماری، شهر زنجان و محدوده مورد مطالعه نیز مناطق اسلام‌آباد و بیسیم شهر زنجان بوده است که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی و فرمول اصلاح‌شده کوکران، تعداد ۸۰ نفر به‌عنوان نمونه در هر منطقه انتخاب شده است، جهت تأیید روایی پرسشنامه از نظرات صاحب‌نظران استفاده گردیده است، همچنین برای ارزیابی پایایی پرسشنامه نیز از روش آلفای کرونباخ استفاده شده

^۱-Fergosen And Navarrete

^۲-Claude bolay

که ضریب (۰,۷۵۱) به دست آمده است. مبنای طرح سؤالات پرسشنامه نیز معیارهای کیفیت زندگی شهری بوده که تعداد ۱۳ شاخص در نظر گرفته شده است، جهت تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش، ابتدا ویژگی‌های فردی پاسخ‌دهندگان و سپس فرضیات پژوهش با استفاده از روش‌های آمار توصیفی و آزمون‌های یومن- ویتنی و همبستگی اسپیرمن، جهت تکمیل و ارزیابی داده‌های پژوهش، مورد آزمون قرار گرفته‌اند.

جدول شماره ۲- ابعاد، شاخص‌ها و متغیرهای تحقیق

ابعاد	شاخص	متغیرها
اجتماعی- فرهنگی	آموزشی فرهنگی	میزان بهره‌مندی از فضاهای آموزشی، کیفیت مدارس و مراکز آموزشی، تناسب محیط مسکونی با فرهنگ مردم، داشتن فرهنگ شهرنشینی
	نظم و امنیت	میزان امنیت اجتماعی، تناسب محیط با میزان آسایش، تناسب محیط مسکونی با امنیت مالی
	حریم	تناسب محیط با حفظ حریم خانواده‌ها، تناسب نوع خانه با حفظ حریم، جایگاه حریم صوتی و بصری در مناطق اسکان غیررسمی
فیزیکی- کالبدی	معماری ^۱	تناسب نمای ساختمان‌ها با بافت مناسب شهری، هماهنگی معماری با اقلیم منطقه، شیوه معماری داخلی و خارجی، نوع دیوار یا حصار حیاط
	مقاومت بنا	قدمت مسکن، نوع مصالح استفاده شده در ساخت، تناسب مصالح با آب‌وهوای منطقه، میزان مقاومت مسکن در مقابل حوادث طبیعی مثل زلزله و سیل
	امکانات و دسترسی	تجهیزات اطفاء حریق، امکانات اینترنت، دسترسی آسان به مراکز اداری، آموزشی، تجاری، فضای سبز و ...
	سنخیت کاربری‌ها	تناسب میان کاربری‌های مجاور هم، فاصله از کاربری‌های صنعتی و کارگاهی، قرارگیری در مجاورت فضای سبز
زیست محیطی	فضای سبز	میزان فضای سبز موجود در منطقه، نزدیکی به فضای سبز، نزدیکی به مراکز تفریحی
	آلودگی	وضعیت فاضلاب، میزان آلودگی منطقه، سیستم دفع آب‌های سطحی
	آسیب‌پذیری ^۲	شبکه مناسب دفع آب‌های سطحی جهت مقابله با سیل، میزان محافظت مسکن در مقابل زلزله و سایر بلایای طبیعی
اقتصادی	نوع فعالیت (شغل)	نوع اشتغال ساکنین، تناسب شغل با محل سکونت
	درآمد	میزان درآمد خانوار، تناسب شغل با درآمد، نسبت درآمد به هزینه ماهانه خانوار
	هزینه	مقدار هزینه صرف شده برای ساخت یا خرید مسکن، مقدار هزینه تخصیص یافته به عنوان مخارج ماهانه خانوار
	مالکیت	نوع مالکیت (شخصی، استیجاری)، نحوه مالکیت (سند به نام، قولنامه‌ای)

محدوده مورد مطالعه

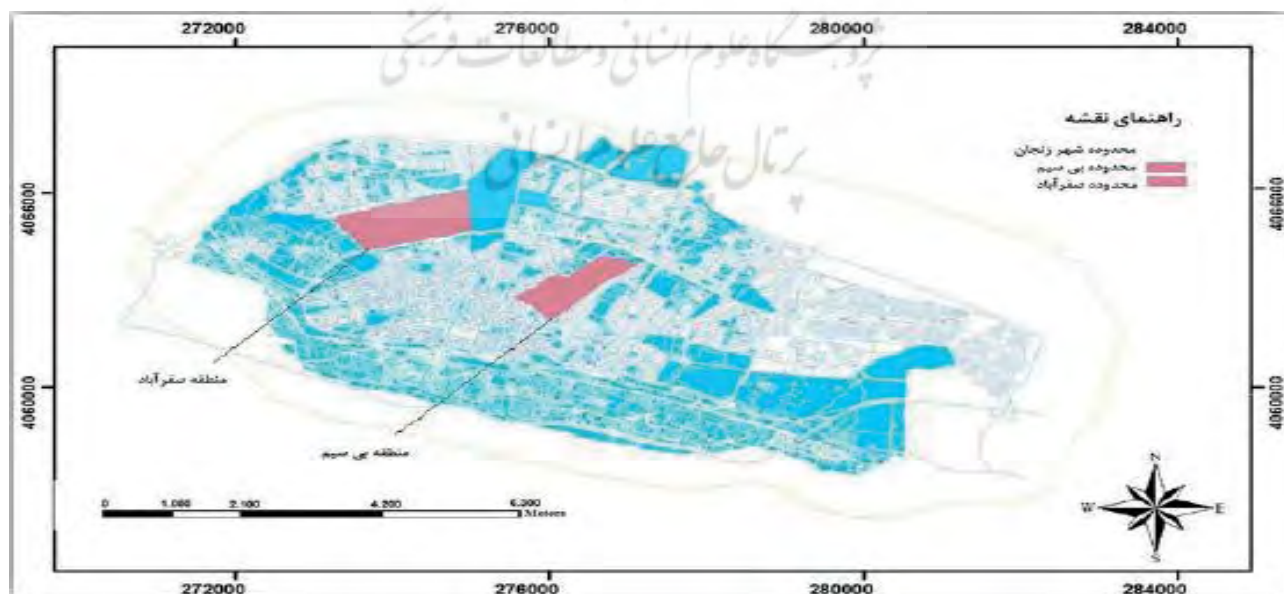
شهرستان زنجان، از جمله شهرهای ایران است که در قسمت شمال غربی کشور قرار گرفته است، این شهرستان مرکز سیاسی- اداری استان بوده و در حدفاصل مدارهای ۴۸ درجه و ۱۴ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۴۴ دقیقه طول شرقی و ۳۶ درجه و

^۱-معماری، هنر و فن طراحی و ساختن بناها، فضاهای شهری و دیگر فضاهای درونی و بیرونی برای پاسخ هماهنگ به نیازهای کارکردی و زیباشناسانه است، شیوه ساخت و نمای داخلی و خارجی هر بنایی، زاویه‌ای از وضعیت کیفیت زندگی خانوارها را بازگو می‌نماید.

^۲- آسیب‌پذیری اصطلاحی است که جهت نشان دادن وسعت و میزان آسیب و خسارتی که احتمالاً بر اثر وقوع سوانح طبیعی به جوامع، ساختمان‌ها و مناطق جغرافیائی وارد آمده است استفاده می‌شود. بنا به تعریف یونسکو، میزان حساسیت محیط در مقابل وقوع یک سانحه طبیعی، آسیب‌پذیری آن محیط را معین می‌نماید.

۳۴ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۴۶ دقیقه عرض شمالی قرار گرفته است، منطقه بیسیم که در قسمت شمال شرقی این شهر واقع شده، از جمله مناطقی است که اسکان غیررسمی در آن شکل گرفته است، این منطقه به دنبال مهاجرت گسترده روستاییان در فاصله سال‌های ۱۳۵۰-۶۵ شکل گرفته است. باینکه منطقه فوق تنها ۲۰۲ درصد از مساحت شهر زنجان را در بر گرفته اما حدود ۱۱ درصد از جمعیت شهر زنجان را در خود جای داده است. (کلانتری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۸۰)، محل اولیه شکل‌گیری منطقه اسکان غیررسمی بیسیم، حاشیه شهر بوده است که در اثر گسترش شهر، جزء بافت مسکونی شهر محسوب شده است و متعاقب آن، مسئولین و دست‌اندرکاران با در نظر گرفتن پاره‌ای از ملاحظات سیاسی و اجتماعی، این محدوده را جزء محدوده قانونی شهر در نظر گرفته‌اند، این منطقه از نظر کالبدی، اجتماعی و اقتصادی با مشکلات و نارسایی‌هایی روبه‌رو بوده است (فرزین صبا، ۱۳۸۴: ۹۸). بر اساس پژوهش‌های انجام‌گرفته، با وجود آنکه منطقه بیسیم، نسبت به کل شهر مساحت محدودی دارد، لیکن بیش از ۱۵،۳ درصد از وقایع مجرمانه شهر در این محدوده رخ داده است، بنابراین یکی از محدوده‌های بروز ناهنجاری و تمرکز بزهکاری بوده است (کلانتری، ۱۳۸۴: ۲۵)

منطقه اسکان غیررسمی اسلام‌آباد زنجان، در قسمت شمال غربی این شهر، به دنبال مهاجرت‌های گسترده روستاییان، اولین واحدهای مسکونی آن از دهه ۱۳۵۰ به بعد، توسط مهاجرین روستایی ساخته شده است. در حال حاضر غالب ساکنین این منطقه را روستاییان مهاجر تشکیل داده‌اند (فنی و همکاران، ۱۳۹۰: ۹۰)، باینکه منطقه فوق تنها ۱۰،۸ درصد از مساحت شهر زنجان را شامل می‌شود، بیش از ۱۱،۲ درصد از جمعیت شهر زنجان در این منطقه تمرکز یافته‌اند. منطقه اسلام‌آباد با میانگین بعد خانوار ۴،۱ نفر و با داشتن تراکم نسبی ۴۲۲ نفر در هکتار و تراکم خالص مسکونی ۵۸۸ نفر در هکتار، یکی از متراکم‌ترین مناطق شهر زنجان بوده است (مشکینی و همکاران، ۱۳۸۹: ۶۵). نقشه شماره (۱)، موقعیت قرارگیری دو منطقه اسلام‌آباد و بیسیم را در شهر زنجان نشان داده است.

شکل شماره ۱- مناطق اسلام‌آباد (صفرآباد) و بیسیم در شهر زنجان، منبع: نگارندگان

جدول شماره ۳- جمعیت شهر زنجان و مناطق مورد مطالعه (منبع: سالنامه آماری زنجان، ۱۳۸۵)

جمعیت شهر زنجان	جمعیت منطقه ۱	جمعیت منطقه ۲	جمعیت منطقه ۳	جمعیت اسلام‌آباد	جمعیت بیسیم
۳۳۳۹۱۴	۱۳۳۲۷۸	۳۵۱۳۲	۱۶۵۴۷۴	۳۳۴۳۴	۲۸۶۰۵

جدول شماره ۴- سهم مناطق از کاربری‌های عمده شهری منبع: (کلانتری و همکاران، ۱۳۹۰ / پرهیز و همکاران، ۱۳۸۹)

نوع کاربری	منطقه بیسیم (درصد مساحت)	منطقه اسلام‌آباد (درصد مساحت)
مسکونی	۶۵,۱	۵۶,۷۰
تجاری	۰,۹	۱,۷۵
مذهبی	۰,۴	۰,۴۲
آموزشی - اداری	۱,۴	۹,۷۸
بهداشتی-درمانی	۰,۱۳	۶,۶۱
حمل‌ونقل و زیرساخت‌ها	۱,۴۲	۰,۸۵
فضای سبز	۰,۳	۳,۳۶
کارگاهی	۰,۰۱	۰,۰۶
ورزشی	۰,۰	۳,۰۷
زمین خالی	۱,۸	۱۷,۳۵
سایر	۲۸,۵۴	۰,۰۵

بحث و یافته‌ها

بعد خانوار: در تحقیق حاضر برای بررسی بعد خانوار ساکنین مناطق اسکان غیررسمی اسلام‌آباد و بیسیم زنجان، چهار گروه (الف) ۲ نفر، (ب) ۳-۴ نفر، (ج) ۵-۶ نفر، (د) ۷-۸ نفر تعیین گردیده‌اند، میانگین بعد خانوار پاسخ‌دهندگان در منطقه بیسیم زنجان، ۳,۹ نفر بوده است و بیشترین فراوانی (۳۸,۱٪) بعد خانوار در این منطقه به گروه دوم اختصاص یافته است، پایین‌ترین درصد بعد خانوار (۳,۷٪)، مربوط به بعد خانوار ۲ نفر بوده است، نتایج حاصل از بررسی بعد خانوار در منطقه اسلام‌آباد، مبین آن بوده که میانگین بعد خانوار در آن، ۳,۲ نفر بوده و بیشترین فراوانی (۵۲٪)، مربوط به گروه ۲ و کمترین نیز (۵٪) شامل خانوارهای ۲ نفره بوده است. مقایسه بعد خانوار منطقه اسلام‌آباد و بیسیم باهمدیگر، نشان داده است که بعد خانوار در منطقه بیسیم وسیع‌تر است و خانوارها از جمعیت بیشتری برخوردار بوده‌اند.

وضعیت اشتغال: یافته‌های حاصل از نوع اشتغال در منطقه بیسیم شهر زنجان، حاکی از آن بوده است که از میان پاسخ‌دهندگان، بیشترین قشر ساکن در منطقه را کارگران (۵۵,۲٪) تشکیل داده‌اند، بعدازآن کارمند با (۱۷,۲٪) و در پایین‌ترین سطح، جمعیت بیکار (۱۴٪) را شامل گردیده است. یافته‌های حاصل از این عامل در منطقه اسلام‌آباد، مبین آن بوده که در این منطقه نیز اشتغال کارگری (۳۲,۱٪)، بیشترین فراوانی را در بین پاسخ‌دهندگان داشته است و کمترین فراوانی نیز مربوط به جمعیت بازنشسته و بیکار بوده که هرکدام (۱۳,۶٪) را شامل شده‌اند. ارزیابی تطبیقی وضعیت اشتغال بین

منطقه بیسیم و اسلام‌آباد نشان داده است که در هر دو منطقه اشتغال کارگری، بیشترین آمار را داشته است، اما جمعیت کارگری اسلام‌آباد پایین‌تر از جمعیت کارگری بیسیم بوده است، جدول (۵)، وضعیت اشتغال را نشان داده است.

جدول شماره ۵- وضعیت اشتغال پاسخ‌دهندگان در دو منطقه اسلام‌آباد و بیسیم زنجان

نوع اشتغال					منطقه
بازنشسته	بیکار	آزاد	کارگر	کارمند	
۰	%۱۱۰٫۸	%۱۴٫۷	%۵۵٫۲	%۱۷٫۲	بیسیم
%۱۳۰٫۶	%۱۳۰٫۶	%۲۰	%۳۲٫۱	%۲۱٫۷	اسلام‌آباد

میانگین سنی سرپرست خانوار: از میان پاسخ‌دهندگان (۵۰٪) سرپرست خانوار آن‌ها، در گروه سنی ۴۰-۵۹ سال قرار گرفته است، بعد از آن گروه دوم بوده که (۲۷٫۵٪) خانوارها را در برگرفته و کمترین درصد نیز مربوط به گروه ۶۰-۹۰ سال بوده که (۷٫۵٪) را شامل شده است. ارزیابی وضعیت سنی سرپرستان خانوار در منطقه اسلام‌آباد، نتایج متفاوتی را نشان داده است به طوری که بیشترین گروه سنی (۵۶٫۲٪) را افراد ۳۰-۳۹ سال در برگرفته است و کمترین نیز مربوط به گروه دوم شده است. ارزیابی تطبیقی دو منطقه از لحاظ میانگین سنی سرپرست خانوار نشان داده است که جمعیت ساکن در اسلام‌آباد زنجان، نسبت به منطقه بیسیم جوان‌تر بوده و گروه سنی دوم، بیشترین فراوانی را از میان پاسخ‌گویان داشته است، نتایج بیشتر در نمودار شماره (۱) نشان داده شده است.

شکل شماره ۲- میانگین سنی سرپرست خانوار، منبع: نگارندگان

جدول شماره ۶- ویژگی‌های کلی پاسخ‌دهندگان

منطقه	میانگین درآمد ماهانه (تومان)	میانگین مدت سکونت	نوع مالکیت		رضایت کلی	
			شخصی	استیجاری	رضایت	عدم رضایت
اسلام‌آباد	۱,۰۰۰,۰۰۰	۸ سال	%۸۷٫۵	%۱۲٫۵	%۲۵	%۷۵
بیسیم	۷۰۰	۱۰ سال	%۶۶٫۲	%۳۳٫۸	%۲۲٫۵	%۷۷٫۵

از آنجاکه محدوده مورد بررسی تحقیق حاضر، دو مکان مجزا بوده و هدف از مطالعه نیز مقایسه تطبیقی کیفیت زندگی این دو محدوده بوده است، از آزمون یو-من-ویتنی استفاده گردیده است، این آزمون به صورت نا پارامتری بوده و به بررسی تفاوت بین دو گروه مستقل در خصوص یک متغیر دارای داده‌های رتبه‌ای یا ترتیبی می‌پردازد. بنابراین برای تجزیه و تحلیل داده‌های به دست آمده و آزمون فرضیه اول تحقیق از این آزمون استفاده شده است، نتایج حاصل در جدول (۷) نشان داده شده است.

جدول ۷- نتایج حاصل از آزمون یو-من-ویتنی

Asymp.sig (tailed-۲)	Mann- whitney u	Sum of Ranks		Mean Rank		N		ابعاد
		بیسیم	اسلام‌آباد	بیسیم	اسلام‌آباد	بیسیم	اسلام‌آباد	
۰,۰۰۰	۴۵۴,۵	۳۶۹۴,۵	۹۱۸۵,۵	۴۶,۱۸	۱۱۴,۸۲	۸۰	۸۰	اقتصادی
۰,۰۰۰	۴۲۹,۵	۳۶۶۹,۵	۹۲۱۰,۵	۴۵,۸۷	۱۱۵,۱۴	۸۰	۸۰	اجتماعی
۰,۰۰۰	۳۵۳,۵	۳۵۹۳,۵	۹۲۸۶,۵	۴۴,۹۲	۱۱۶,۰۸	۸۰	۸۰	کالبدی
۰,۰۰۰	۱۴۱۷,۵	۴۶۵۷,۵	۸۲۲۲,۵	۵۸,۲۲	۱۰۲,۷۸	۸۰	۸۰	زیست محیطی

بر اساس یافته‌های حاصل از آزمون یو-من-ویتنی، میانگین بیشترین رتبه در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست محیطی در منطقه اسلام‌آباد بیشتر از منطقه بیسیم بوده است، به عبارت دیگر سطح رضایتمندی مردم از کیفیت زندگی در ابعاد مختلف، در منطقه اسکان غیررسمی اسلام‌آباد مطلوب‌تر بوده است که از دلایل عمده آن دسترسی‌های مناسب به کاربری‌های تجاری، حمل و نقل، بهبود زیرساخت‌ها و معیار منطقه و افزایش میزان امنیت اجتماعی در محدوده اسلام‌آباد زنجان بوده است، باینکه هر دو منطقه به عنوان اسکان غیررسمی شناخته شده‌اند اما تفاوت معنادار و مستقیم بین آن‌ها در زمینه کیفیت زندگی دیده شده است، منطقه بیسیم شهر زنجان، در هیچ کدام از ابعاد، نتوانسته است وضعیت بهتری از اسلام‌آباد داشته باشد زیرا این منطقه از لحاظ برخورداری از امکانات، زیرساخت‌ها و فضای سبز در سطح پایینی قرار داشته و وجود صنایع آلوده‌کننده و کارگاه‌های صنعتی مزاحم در درون بافت مسکونی این منطقه، بر نارضایتی‌های ساکنین افزوده است، در نتیجه می‌توان گفت که سطح کیفیت زندگی در ابعاد مختلف در منطقه اسلام‌آباد بالاتر از بیسیم بوده است و دارای بیشترین تفاوت معنادار (۰,۰۰۰) در همه ابعاد بوده است.

در ادامه پژوهش جهت آزمون پاسخگویی به سؤال دوم تحقیق از روش همبستگی اسپیرمن استفاده گردیده است، این روش، یکی از قوی‌ترین شیوه‌های آزمون همبستگی بین دو گروه مستقل با متغیرهای ترتیبی بوده است. نتیجه حاصل از همبستگی ضریبی بین (۱- تا ۱+) است که ۱+ به معنای داشتن همبستگی، رابطه مستقیم و بالا است و ۱- نیز به معنای داشتن همبستگی، با رابطه معکوس و بالا است، نتیجه صفر نیز به معنی عدم همبستگی می‌باشد. در این بخش میانگین رتبه هر کدام از ابعاد کیفیت زندگی، ارزیابی شده و میزان ارتباط آن‌ها باهم سنجیده شده است، نتایج حاصل از آزمون همبستگی، در جدول (۸) نشان داده شده است.

جدول ۸- نتایج همبستگی اسپیرمن

Correlations ^a						
نوع آزمون	ابعاد		اقتصادی	اجتماعی	کالبدی	زیست محیطی
Spearman's rho	اقتصادی	Correlation Coefficient	۱,۰۰۰	**۰۵۴۴	**۰۵۴۹	**۰۴۵۶
		(Sig. (2-tailed	.	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰
	اجتماعی	Correlation Coefficient	**۰۵۴۴	۱,۰۰۰	**۰۴۹۸	**۰۳۴۱
		(Sig. (2-tailed	.۰۰۰	.	.۰۰۰	.۰۰۰
	کالبدی	Correlation Coefficient	**۰۵۴۹	**۰۴۹۸	۱,۰۰۰	**۰۲۹۱
		(Sig. (2-tailed	.۰۰۰	.۰۰۰	.	.۰۰۰
	زیست محیطی	Correlation Coefficient	**۰۴۵۶	**۰۳۴۱	**۰۲۹۱	۱,۰۰۰
		(Sig. (2-tailed	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰	.
Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed). A. Listwise N = 160. **						

همان طور که یافته‌های جدول (۸) نشان داده است، ارزیابی ابعاد مختلف کیفیت زندگی شهری در دو منطقه، وجود همبستگی را با سطح معناداری (۰,۰۰۱) نشان داده است، همه ابعاد باهم دارای همبستگی مثبت و مستقیم بوده، یعنی با افزایش یا کاهش هر یک از ابعاد، ابعاد دیگر نیز افزایش یا کاهش یافته‌اند. اما میزان و شدت همبستگی بین ابعاد چهارگانه باهم متفاوت بوده است، به طوری که بیشترین میزان همبستگی (۰,۰۵۴۹) بین ابعاد اقتصادی و کالبدی بوده است، این بدان معنی است که هر چه نارضایتی خانوارها از وضعیت اقتصادی‌شان بیشتر شده، میزان نارضایتی از وضعیت کالبدی مناطق اسکان غیررسمی نیز بیشتر شده است، در مرتبه بعدی، بیشترین همبستگی (۰,۰۵۴۴)، بین ابعاد اقتصادی و اجتماعی وجود داشته است، بالا بودن میزان همبستگی میان این ابعاد بیانگر آن است که با کاهش یا افزایش شاخص‌های بعد اجتماعی، شاخص‌های بعد اقتصادی نیز کاهش یا افزایش یافته است، بالاترین مقدار همبستگی در مرتبه بعدی، بین ابعاد کالبدی و اجتماعی بوده است، نوع ساخت، شیوه معماری و نوع مصالح، سکونتگاه‌های غیررسمی نتوانسته‌اند در حفظ حریم خصوصی خانواده‌ها و ایجاد روابط همسایگی عملکرد مناسبی داشته باشند، بنابراین با گسترش نارضایتی از وضعیت کالبدی، نارضایتی از وضعیت ابعاد مختلف اجتماعی (امنیت، حریم، همسایگی و ...) نیز بیشتر شده است. پایین‌ترین میزان همبستگی نیز بین ابعاد زیست محیطی با کالبدی و زیست محیطی با اجتماعی بوده که به ترتیب ضریب (۰,۰۲۹۱) و (۰,۰۳۴۱) را داشته‌اند، مسکن کم‌دوام و نامتعارف، مشکلات زیست محیطی فراوانی را به همراه داشته است و در نتیجه وضعیت نامطلوب زیست محیطی نیز، افزایش ناهنجاری‌های اجتماعی و ناامنی را در پی داشته است. قرار گرفتن در پایین‌ترین سطح میزان همبستگی در جدول فوق، بدین معنا نیست که همبستگی نداشته‌اند، زیرا همبستگی بین آن‌ها وجود داشته و از نوع مستقیم و مثبت بوده است، بلکه منظور این است که نسبت به ابعاد دیگر همبستگی پایین‌تری داشته‌اند، در نتیجه می‌توان گفت که میان هیچ‌کدام از ابعاد همبستگی منفی و معکوس وجود نداشته است. بنابراین در پاسخ به سؤال تحقیق که بین ابعاد مختلف کیفیت زندگی در مناطق اسکان غیررسمی اسلام‌آباد و بیسیم، چه نوع رابطه‌ای وجود دارد، نتایج بیانگر آن بوده که رابطه مستقیم و معناداری بین ابعاد مختلف وجود داشته و در ادامه تحقیق برای تشریح بیشتر و جزئی‌تر نتایج، در جدول (۹)، اطلاعاتی ارائه گردیده است.

جدول شماره ۹- میانگین، انحراف معیار، واریانس و چولگی مربوط به مجموع گویه‌های هرکدام از ابعاد

اسلام‌آباد				
ابعاد	میانگین	انحراف معیار	واریانس	چولگی
اقتصادی	۲۰۶۳	۰۰۲۷۹	۰۰۰۷۸	۰،۱۱۳
اجتماعی	۲۰۴۵	۰۰۵۴۴	۰۰۲۹۶	۵،۲۹
کالبدی	۲۰۶۷	۰۰۲۷۲	۰۰۰۷۴	۰،۷۴۸
زیست‌محیطی	۲۰۲۸	۰۰۳۵۶	۰۰۱۲۷	۰،۰۹۶
بیسیم				
اقتصادی	۲۰۰۱	۰۰۳۱۵	۰،۱	-۰،۲۶۴
اجتماعی	۱،۷۶	۰۰۳۲۶	۰،۱۰۶	۰،۶۵
کالبدی	۱،۸۳	۰۰۴۶۱	۰،۲۱۳	۰،۰۴۷
زیست‌محیطی	۱،۸۴	۰۰۴۶۶	۰،۲۱۷	۰،۷۷۵

با توجه به اینکه نحوه طرح سؤالات پرسشنامه تحقیق، بر اساس روش پنج طیفی لیکرت بوده، عدد یک کم‌ترین و عدد پنج برای بیشترین در نظر گرفته شده است. بر اساس آمار به دست آمده در جدول فوق، میانگین اعداد مختلف در دو منطقه اسکان غیررسمی اسلام‌آباد و بیسیم، کم‌تر از حد مطلوب (۳) بوده است، بنابراین میزان رضایتمندی مردم از شاخص‌های کیفیت زندگی در دو منطقه پایین بوده است، مهم‌ترین مشکلاتی که در دو منطقه وجود داشته، وضعیت نامناسب اقتصادی خانوارها از لحاظ میزان درآمد و نوع اشتغال، مسکن نامناسب و بی‌دوام، کمبود فضای سبز و اوقات فراغت، عدم وجود امنیت کافی، ضعف تجهیزات، زیرساخت‌ها و خدمات شهری، مالکیت غیررسمی و عدم ارائه پروانه ساختمانی به ساکنین، عدم تجانس و سنخیت کاربری‌ها، شبکه حمل‌ونقل و معابر نامنظم، عدم دسترسی مناسب به کاربری‌های موردنیاز، وجود مشکلات زیست‌محیطی و مخاطرات طبیعی از جمله سیل در هر دو منطقه به دلیل عدم توجه به ضوابط معماری و شهرسازی، بوده است. اما مسئله مهمی که در جدول فوق مطرح بوده این است که میانگین اعداد مربوط به هرکدام از ابعاد چهارگانه در منطقه اسکان غیررسمی اسلام‌آباد بالاتر از منطقه بیسیم بوده است، بنابراین، یافته‌های جدول (۷) نیز تأیید فرضیه اول را قوی‌تر کرده است.

نتیجه‌گیری

با پیدایش سکونتگاه‌های غیررسمی که از آن به‌عنوان سکونتگاه‌های حاشیه‌ای، آلونک‌نشین و نامنظم یاد می‌شود، کیفیت زندگی در ابعاد مختلف پایین آمده و پیامدهایی را به دنبال داشته است. در تحقیق حاضر برای سنجش کیفیت زندگی، در ابعاد چهارگانه اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی، دو منطقه اسکان غیررسمی اسلام‌آباد و بیسیم در شهرستان زنجان به‌عنوان نمونه انتخاب شده‌اند و با در نظر گرفتن ۱۳ شاخص، متغیرهای مربوط به هرکدام از آن‌ها تعیین و در قالب پرسشنامه، اطلاعات جمع‌آوری و مورد تحلیل قرار گرفته است، برای رسیدن به هدف تحقیق، که سطح کیفیت زندگی در

محدوده‌های مورد مطالعه چگونه است و میان ابعاد مختلف کیفیت زندگی شهری در محدوده مورد بررسی چه ارتباطی وجود دارد؟ از آزمون یومن- ویتنی و آزمون همبستگی اسپیرمن استفاده شد. برای جمع‌آوری اطلاعات نیز، تعداد ۸۰ نمونه در هر منطقه با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی و فرمول اصلاح‌شده کوکران انتخاب گردیدند. منطقه اسکان غیررسمی بیسیم و اسلام‌آباد زنجان، در شمال شرقی و شمال غربی شهرستان زنجان قرار گرفته‌اند. شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی در این دو منطقه به سال‌های ۱۳۵۰ به بعد برمی‌گردد که به دنبال مهاجرت‌های گسترده روستاییان به شهر زنجان، اولین سکونتگاه‌های این دو منطقه ایجاد شده‌اند و طی چند سال اخیر رشد و گسترش چشم‌گیری داشته‌اند. از ویژگی‌های مشترک این دو منطقه می‌توان به مسکن‌سازی شتاب‌زده، استفاده از مصالح نامناسب و نامرغوب در ساخت مسکن، معابر، کوچه‌ها و خیابان‌های غیراصولی و بدون برنامه‌ریزی، عدم دسترسی به امکانات و خدمات زیربنایی مناسب، پایین بودن کیفیت زندگی در ابعاد مختلف، تراکم بالای جمعیتی با وجود مساحت محدود، وجود ناسازگاری بین کاربری‌های مختلف و موارد دیگر اشاره کرد. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل اطلاعات نشان داده است که وضعیت کیفیت زندگی در همه ابعاد در منطقه اسلام‌آباد بالاتر از منطقه بیسیم بوده است. البته این بدان معنا نبوده که منطقه اسلام‌آباد از وضعیت مطلوبی برخوردار است بلکه هر دو منطقه از لحاظ بررسی میانگین ابعاد کیفیت زندگی، پایین‌تر از حد مطلوب (۳) قرار گرفته‌اند، اما وضعیت اسکان غیررسمی اسلام‌آباد نسبت به بیسیم مناسب‌تر بوده است. جهت پاسخگویی به سؤال دوم تحقیق، از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد، این آزمون برای بررسی دو گروه مستقل با متغیرهای ترتیبی مناسب بوده است. در این آزمون میزان همبستگی و رابطه ابعاد چهارگانه کیفیت زندگی در دو منطقه مورد ارزیابی قرار گرفت که نتایج مبین آن بوده است که همه ابعاد کیفیت زندگی در ابعاد چهارگانه، باهم دارای رابطه مستقیم و قوی بوده‌اند، به عبارت دیگر با افزایش یا کاهش هر بعد، ابعاد دیگر نیز افزایش یا کاهش یافته‌اند. مقدار همبستگی ابعاد باهم متفاوت بوده بیشترین میزان همبستگی (۰٫۵۴۹) را ابعاد اقتصادی با کالبدی داشته‌اند و پایین‌ترین میزان همبستگی نیز بین ابعاد زیست‌محیطی و کالبدی (۰٫۲۹۱) بوده است. در مجموع از ارزیابی میزان همبستگی ابعاد مختلف کیفیت زندگی می‌توان به این نتیجه رسید که همه ابعاد باهم دیگر همبستگی داشته‌اند و در هیچ‌کدام از آن‌ها همبستگی معکوس دیده نشده است، تطبیق نتایج به دست آمده با نتایج موضوعات مشابه از جمله (نقدی، ۱۳۸۵) و (کلانتری، ۱۳۹۰)، بیانگر ماهیت مشترک علت اصلی پیدایش سکونتگاه‌های غیررسمی یا به عبارتی، مهاجرت‌های روستا شهری بعد از انقلاب سفید است. کیفیت پایین مسکن، نظام مالکیت غیررسمی و اقتصاد ناپایدار و غیررسمی که در نتیجه این تحقیق حاصل شده است، منجر به ظهور پدیده بزهکاری شده که کلانتری به آن اشاره می‌کند. همچنین یافته‌های حاصل از ارزیابی تطبیقی کیفیت زندگی در دو سکونتگاه غیررسمی مجزا، که زنگنه شهرکی و همکاران (۱۳۹۳) به بررسی آن پرداخته‌اند، بر نتایج تحقیق حاضر کاملاً منطبق بوده زیرا سطح پایین کیفیت سکونتی و بالا بودن میزان نارضایتی ساکنین، مهم‌ترین ویژگی این بررسی بوده است. لذا می‌توان چنین نتیجه گرفت که منطقه اسکان غیررسمی اسلام‌آباد زنجان به دلیل اینکه طی چند سال اخیر کاربری‌های تجاری در آن توسعه یافته و از لحاظ کالبدی نیز بهبود چشم‌گیری داشته است، کیفیت زندگی نیز در آن متحول شده است.

- توجه برنامه ریزان و تهیه‌کنندگان طرح‌های شهری به مناطق اسکان غیررسمی شهر زنجان از جهت بالا بردن سطح خدمات‌رسانی و امکانات رفاهی.
- تشویق و ترغیب ساکنین این مناطق به منظور اصلاح و نوسازی مسکن نایمن و غیراستاندارد و رسمی شدن مالکیت مسکونی.
- ارائه تسهیلات و امتیازات ویژه از جمله صدور پروانه ساختمانی به مالکین مسکن مناطق مذکور، جهت بهبود بافت مسکونی.
- تلاش شهرداری و مراجع ذی‌ربط در زمینه بالا بردن سرانه‌های مختلف شهری از قبیل فضای سبز، مراکز گذران اوقات فراغت، آموزشی، بهداشتی - درمانی و غیره.
- تشریک‌مسابی و همکاری متقابل شهرداری با خانوارهای ساکن در مناطق اسلام‌آباد و بیسیم زنجان، در زمینه گسترش تأسیسات و خدمات زیر بنایی و همچنین بهبود شبکه معابر و حمل‌ونقل شهری.
- اعطای اعتبارات و وام‌های کم‌بهره به ساکنین این مناطق جهت بهبود وضعیت کالبدی مسکن و رعایت اصول ساخت‌وساز.
- ارتقاء سطح دسترسی‌ها، برقراری آرامش و امنیت اجتماعی و جلوگیری از تداخل کاربری‌های ناسازگار در هر دو منطقه.

منابع

- ۱- اجزاء شکوهی، محمد؛ شیرازی، علی؛ حداد مقدم، زهره (۱۳۹۲) بررسی عوامل مؤثر بر ارتقاء کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی پنج‌تن آل عبا (التیمور مشهد)، فصلنامه جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، پاییز و زمستان ۱۳۹۲، سال ۱۱، شماره ۲۱، صص. ۷۹-۵۹.
- ۲- پیران، پرویز (۱۳۷۴)، آلونک‌نشینی در ایران، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی، فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۴، سال ۹، شماره ۹۱، صص. ۱۱۸-۱۲۱.
- ۳- پیران، پرویز (۱۳۸۱) بازهم در باب اسکان غیررسمی، (مورد: شیرآباد زاهدان)، نشریه هفت شهر، زمستان ۱۳۸۱، دوره ۱، شماره ۹، صص. ۷-۲۴.
- ۴- پرهیز، فریاد؛ مشکینی، ابوالفضل؛ غلامی، علیرضا؛ مرادی نیا، سجاد (۱۳۹۰) بررسی جغرافیایی الگوهای فضایی بزهکاری در منطقه اسکان غیررسمی اسلام‌آباد، فصلنامه مطالعات اجتماعی، بهار ۱۳۹۰، دوره ۲، شماره ۲۵، صص. ۵۶-۸۱.
- ۵- حاج یوسفی، علی (۱۳۸۱) حاشیه‌نشینی شهری و فرایند تحول آن قبل از انقلاب اسلامی، نشریه هفت شهر، تابستان ۱۳۸۱، سال ۳، شماره ۸، صص. ۱۲-۲۴.
- ۶- ربانی، رسول؛ وارثی، حمیدرضا؛ طاهری، زهرا (۱۳۸۸) تحلیلی بر عوامل اصلی شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین در شهر اصفهان، منطقه ارزنان و دارک، فصلنامه جغرافیا و توسعه، بهار ۱۳۸۸، دوره ۷، شماره ۱۳، صص. ۹۳-۱۲۶.

- ۷- زنگی‌آبادی، علی و مبارکی، امید (۱۳۹۱) بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری حاشیه نشینی شهر تبریز و پیامدهای آن، (مطالعه موردی: محلات احمدآباد، کوی بهشتی، خلیل‌آباد)، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، بهار ۱۳۹۱، دوره ۲۳، شماره ۱، صص. ۸۰-۶۷.
- ۸- زنگنه شهرکی سعید؛ گلین شریف ادینی، جواد؛ حسن‌زاده، داود؛ سالاری مقدم، زهرا (۱۳۹۳) تحلیل فضایی کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی منطقه کلان‌شهری تهران، (مطالعه موردی: اسلام‌آباد و صالح‌آباد)، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، بهار ۱۳۹۳، دوره ۴۶، شماره ۱، صص. ۱۹۶-۱۷۷.
- ۹- سرگزی، زهرا (۱۳۸۶) حاشیه نشینی پدیده ناهنجار توسعه برون‌زای شهری، ماهنامه شهرداری‌ها، مرداد ۱۳۸۶، سال ۸، شماره ۸۱، صص. ۱۵-۱۳.
- ۱۰- شکویی، حسین (۱۳۷۳) دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری، چاپ هفدهم، تهران: انتشارات سمت.
- ۱۱- شفیعا، علی؛ شفیعا، سعید؛ شفیعا، سپیده (۱۳۸۹) مدیریت بحران‌های احتمالی سکونتگاه‌های غیررسمی کلان‌شهر تهران (شناسایی، تحلیل، ارائه راهکار)، سومین همایش مقاوم‌سازی و مدیریت شهری، ۳۰ اردیبهشت ۱۳۸۹، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمین، صص. ۸-۱.
- ۱۲- صادقی، رسول (۱۳۸۵) حاشیه نشینی چالشی فراروی توسعه پایدار شهری با تأکید بر شهر همدان، فصلنامه علمی- پژوهشی رفاه اجتماعی، بهار ۱۳۸۵، دوره ۵، شماره ۲۰، صص. ۲۳۳-۲۱۳.
- ۱۳- صرافی، مظفر و محمدی، علیرضا (۱۳۸۴) شکل‌گیری و گسترش اسکان غیررسمی، علل، چالش‌ها و راهبردها، مطالعه موردی: محله ترانس در شهر زنجان، نشریه دانشکده علوم زمین، پاییز ۱۳۸۴، شماره ۱۱، صص. ۷۹-۵۹.
- ۱۴- عابدینی درکوش، سعید (۱۳۷۲)، درآمدی بر اقتصاد شهری، چاپ دوم، تهران: انتشارات مرکز نشر دانشگاهی.
- ۱۵- کاظمی، لیلیا (۱۳۸۳) نگاهی به پدیده حاشیه نشینی و علل آن، مجموعه مقالات همایش مسائل شهرسازی ایران، جلد دوم، مدیریت شهری، دانشکده هنر و معماری دانشگاه شیراز، صص. ۳۸۹-۳۷۴.
- ۱۶- کلانتری، محسن؛ قزلباش، سمیه؛ یغمایی، بامشاد (۱۳۹۰) تحلیل الگوهای فضایی بزهکاری در مناطق اسکان غیررسمی شهرها، (مورد مطالعه: منطقه اسکان غیررسمی بیسیم در شهر زنجان)، فصلنامه جغرافیا و توسعه، پاییز ۱۳۹۰، دوره ۹، شماره ۲۴، صص. ۱۹۲-۱۷۳.
- ۱۷- مشکینی، ابوالفضل، سجادی، ژیلا، دین‌دوست، جواد، تفکری، اکرم (۱۳۹۰)، ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی با شیوه توانمندسازی، (نمونه موردی: باقرشهر، محله بابا جعفری)، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، پاییز ۱۳۹۰، دوره ۲۶، پیاپی ۱۰۲، صص. ۱۴۸-۱۲۴.
- ۱۸- هادی‌زاده، مریم (۱۳۸۳)، حاشیه نشینی و راهکارهای ساماندهی آن در جهان، چاپ اول، مشهد: انتشارات تیهو.
- 19- Ana, Claudia Cardoso(2004) The informally built space as a means to achieve life chances, international conference adequate & affordable housing for all research policy practice, No 6, pp. 66620-640.
- 20- Bane,R. & Rawal, A. (2002) The role of social entrepreneurs in the development
- 21- of cooperatives for catalyzing empowerment in the slum areas of India, African Journal of Business Management, Vol 7, No34, pp. 3259-3265.
- 22- Ferguson, Bruce & Navarrete, Jesus (2004) A financial framework for reducing slums: lessons from experience in Latin America, Environment and Urbanization jurnal, Vol 5, No 32,pp. 201-215.

- 23- Halfacree, Keith(2001)Constructing the Objects: Taxonomic Practices, Counter Urbanization and Positioning Marginal Rural Settlement, International Journal of Population Geography, No 7, pp. 395-411.
- 24- Peattie, Lisa & Jose A. aldrete Haas, (1981) Marginal Settlement in Developing countries, Annual Review of Sociology, Vol 7, No 1,pp.157-175.
- 25- Sanchayeeta Adhikari & Kushal Deb (2004) The Struggle for Survival: Informal Settlements, Urban Upgrading, Secure Tenure, Indian Institute of Technology, No 6, pp. 222-248.
- 26- UN-HABITAT(2013) STATE OF THE WORLD'S CITIES, Prosperity of Cities2012/2013, World Urban Forum Edition.
- 27- UN-HABITAT. (2003) The Challenge of Slumes. Economic trends at the Heart of Slum Growth. www.unhabitat.org.

